

COVID-19 VE SOSYO-EKONOMİK SONUÇLARI: LİTERATÜR İNCELEMESİ

Geliş Tarihi : 24.03.2021

Fereshteh KARIMIVAND¹

Kabul Tarihi : 22.06.2021

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Özet

Bilimsel adıyla “Covid-19” olarak adlandırılan koronavirüs hastalığı, ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra sosyal krize dönüşerek 21. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak görülmeye başlamıştır. Yaşanan kriz, büyük ölçekli davranış değişiklikleri gerektirmekte ve bireylere önemli psikolojik yükler yüklemektedir. Bu gerekçeyle, insan davranışlarını, salgın hastalıkların tespit edilmesinde önemli bir görev üstlenen epidemiyoloji doktorları ve halk sağlığı çalışanlarının tavsiyelerine göre düzeltmek için sosyal ve davranış bilimlerinden elde edilen bilgiler kullanılmalıdır. Mevcut araştırmanın amacı, Covid-19’ un sosyo-ekonomik sonuçlarını ele almaktır, özellikle ruh sağlığı ve aile içi şiddet gibi kritik sosyal sorunlar ve çalışanlarda mesleki durum, mesleki hareketlilik ve evden çalışma gibi önemli ekonomik konular üzerindeki etkisi araştırma kapsamına alınmıştır. Sürecinin, sosyo-ekonomik sonuçları doğrultusunda ise tarım, petrol, eğitim, sağlık, gayrimenkul ve gıda sektörleri gibi birincil, ikincil ve üçüncül sektörlerle odaklanılmıştır. Araştırma tanımlayıcı/betimsel-analitik bir yaklaşım temelinde çalışılmıştır. Araştırma kapsamında incelenen konular tanımlanarak ortaya çıkan sonuçlar tartışılmıştır. Sonuçlar ışığında, hükümetlere, finans kurumlarına ve işletmelere öneriler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: COVID-19, Ruh Sağlığı, Aile İçi Şiddet, Mesleki Durum, Mesleki Hareketlilik.

JEL Kodları: A12, I10, I20, L1, M12, Z00.

COVID-19 AND ITS SOCIO-ECONOMIC CONSEQUENCES: A REVIEW OF THE LITERATURE

Abstract

The coronavirus disease, scientifically called “Covid-19”, turned into a social crisis shortly after its emergence and started to be seen as one of the most important events of the 21st century. As the crisis requires large-scale behavioral changes and imposes significant psychological burdens on individuals, social and behavioral sciences should be used to correct human behavior according to the counseling of epidemiologists and public health professionals who play an important role in detecting epidemics. The aim of the current research is to address the socio-economic consequences of Covid-19, especially its impact on mental health, domestic violence, occupational status, occupational mobility, and working from home among employees. In this direction, it focused on primary, secondary, and tertiary sectors such as agriculture, oil, education, health, real estate, and food sectors. The research was based on a descriptive-analytical approach. In the light of the results, recommendations are given to governments, financial institutions, and businesses.

Keywords: Covid-19, Mental Health, Domestic Violence, Occupational Situation, Occupational Mobility.

JEL Codes: A12, I10, I20, L1, M12, Z00.

¹ Doktora Öğrencisi, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, _karimivand@yahoo.com, ORCID 0000-0001-8959-2097

1. GİRİŞ

2019 yılının Aralık ayında merkez olarak Çin'in Wuhan kentinde görülen, insanlarda akut solunum sendromu (COVID-19) salgınına yol açan yeni bir koronavirüs (SARS-CoV-2) ortaya çıkmıştır. Üç ay içerisinde Covid-19 virüsü 118.000'den fazla vakaya yayılarak 14 ülkede 4.291 ölüme neden olmuştur. Bu durum, Dünya Sağlık Örgütü'nün, küresel bir pandemi ilan etmesine yol açmıştır (Dashraath vd., 2020, s. 521). Söz konusu pandemi, en yüksek düzeyde hastalık ve ölüm oranlarına neden olmuştur (Dashraath vd., 2020, s. 521). Covid-19 hastalarının; ileri yaş grubunda olmaları (yaşlı olmaları), şeker hastalığı, hipertansiyon ve obezite gibi kronik rahatsızlıklarının olması durumunda bu hastaların hastaneye yatmalarını gerektirmektedir. Ayrıca bu durumda olan hastaların Covid-19 'a yakalanmaları, ölüm riskini önemli ölçüde artırmaktadır (Tanne vd., 2020, s. 368). Bu konuda ortaya çıkan bulguların, gelişmelerin, söylentilerin ve bilgi kirliliklerinin yayılması, sadece küresel sağlığı etkilemekle kalmayıp aynı zamanda çok ciddi kültürel, sosyal ve ekonomik sonuçları beraberinde getirmektedir.

Koronavirüsün yayılması, halk sağlığı krizine ek olarak, insanların günlük yaşamında insanları pek çok zorlukla karşı karşıya bırakarak ciddi bir sosyal tehdit oluşturmaktadır (Kontoangelos vd., 2020, s. 491). Örneğin, koronavirüs; hastaların ve ailelerinin izolasyon sürecine alınmasına, toplumda ölüm kavramının normalleşmesine, sosyal ilişkilerin bozulmasına, insanların kafa karışıklığı ve hayal kırıklığı yaşamasına, toplumdaki sınıf farklarının genişlemesine ve en zoru da insanların sosyal güvenlik sorunu gibi birçok zorluk ile mücadele etmesine neden olmuştur (Van Bavel vd., 2020, s. 462). Bununla birlikte, Covid-19 pandemisi, günümüz dünyasına yeni bir bireysel, toplumsal ve sosyal yaşam tarzı empoze etmiştir (Meier vd., 2020).

Covid-19 virüsünün birçok olumsuz sonucu olmasına rağmen Covid-19 virüsünün etkin bir şekilde ele alınması, tanımlanması ve yönlendirilmesi; virüsü kontrol altına alma ve onunla başa çıkma konusunda yardımcı olacaktır (Yang vd., 2020). Koronavirüsün dünyadaki bütün toplumlar üzerinde yarattığı sosyal gerilimler göz önüne alındığında, ortaya çıkan bu krizin üç analiz düzeyinde (bireysel, toplum/ülke, uluslararası kuruluşlar) ele alınması gerekmektedir. Ayrıca, Covid-19 virüsü ile sağlıklı bir şekilde başa çıkılması için küresel fikir birliğine ihtiyaç duyulduğu aşikardır. Bu gerekçeyle uluslararası kurumlar, Covid-19 virüsünün negatif sonuçlarını azaltmak için her türlü çabayı göstermektedirler (Nicola vd., 2020). Bu doğrultuda, ülkeler de salgından korunmak ve yayılımını engellemek için farklı yaklaşımlar benimsemektedir (Ho vd., 2020). Örneğin, Çin, tam kapanma (karantina) sürecine girmeyi tercih ederken, İngiltere, işgörenleri uzaktan çalıştırmaya başlatarak yarı-kapanma sürecini benimsemiş İsveç'e ise salgını kontrol altına almak için herhangi özel bir yaklaşım benimsememiştir. Bu nedenle salgını kontrol altına almada en etkili yöntemin hangisi olduğu belirsizdir. Bununla birlikte, herkesin gerekli bilgiye ulaşması zordur ve elde edilen bilginin, uzman olmayan bireyler tarafından anlaşılması oldukça zordur (Cano vd., 2020, s. 1).

Covid-19 üzerine yapılan araştırmalar, Covid-19'u önleme amaçlı yapılan eylemlerin/faaliyetlerin, Covid-19'a müdahale etme masraflarından çok daha az maliyetli olabileceği sonucuna ulaşmıştır (Ceylan vd., 2020, s. 820). Tıp biliminde Covid-19 virüsünün insanların sağlıkları üzerindeki etkilerini en aza indirmek, virüsü tedavi etmek ve başarılı bir tedavi sonucu elde etmek için ilaç geliştirme çabaları devam etmektedir (Holmes vd., 2020). Covid-19'un bulaşma sürecini önlemek ve yavaşlatmak için koronavirüsün neden olduğu hastalıklar ve virüsün nasıl bulaştığı konularında yeterli bilgiye sahip olmak gerekmektedir (Guo vd., 2020). Bu bağlamda, ulusal ve uluslararası bir krize dönüşen bu salgını daha iyi

anlamak ve kontrol altına almak için, onu çeşitli entelektüel, kültürel, sosyal, psikolojik, ekonomik ve tıbbi açılardan incelemek ve analiz etmek kaçınılmaz bir gereksinimdir.

Covid-19'un sosyal ekonomik sonuçlarını ele almak, belirlemek ve değerlendirmek insanların sağlıklarını ve yaşam kalitelerini arttıracığından toplumlar açısından önem arz etmektedir (Razai vd., 2020, s. 2). Ayrıca, sosyal bilimler ve davranış bilimleri pandemiyi ve pandeminin etkilerini yönetmek için değerli bilgiler sağlayacağı gerekçesiyle mevcut araştırmanın amacı, Covid-19' un neden olduğu sosyo-ekonomik sonuçları ve söz konusu sonuçlar ile bağlantılı konuları ele almaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Covid-19

Korona, Orta Doğu Solunum Yetmezliği Sendromu (MERS) olarak bilinen geniş bir virüs ailesinin bir parçasıdır (Van vd., 2020, s. 461). Koronavirüs (Covid-19), Çin'in Hubei Eyaletinin başkenti Wuhan'da 2019 Aralık ayının sonunda başlayan ve Türkiye dahil dünyanın diğer bölgelerine yayılan bulaşıcı bir hastalıktır. Covid-19 virüsü bulaşan çoğu insan hafif bir solunum hastalığı süreci geçirmekte ve özel tedavi olmaksızın iyileşmektedir. Ancak ileri yaştaki insanların, kardiyovasküler ve kronik solunum rahatsızlıkları olanların, diyabet hastası olanların ya da kanser gibi hastalıkları olan bireylerin Covid-19 hastalığından olumsuz etkilenme olasılığı daha yüksektir (Tanne vd., 2020, s. 368).

2.2. Covid-19 ve Ruh Sağlığı

Küresel topluluk, koronavirüs hastalığı (Covid-19) ve hastalığın uzun vadeli sonuçlarından etkilenmektedir. Pandemi; ekonomi, endüstri, küresel pazar, tarım, insan sağlığı, sağlık hizmetleri vb. gibi çeşitli yaşam alanlarını etkilemektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (2020, s. 1), devletlerin ve dünya organlarının odak noktası, Covid-19 virüsüne enfekte olan kişileri belirlemek, test etmek, tedavi etmek, ilaç sağlamak, aşılama ve tedavi protokolleri geliştirerek pandeminin etkisini kontrol etmek ve hafifletmektir. Bununla birlikte, Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19 pandemisinin; insanların ruh sağlığı ve psiko-sosyal sonuçları üzerinde olumsuz yönde etkisinin olabileceğini belirtmektedir. Özellikle karantina gibi önlemlerin; bireylerde yalnızlık, anksiyete, depresyon, uykusuzluk, alkol-uyuşturucu kullanımı, kendine zarar verme davranışı gibi zararlı sonuçlara yol açabileceğini ve insanların olağan faaliyetlerini, rutinlerini ve geçimlerini etkileyebileceğini öne sürmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020, s.1).

Bu kapsamda Covid-19 krizinin, toplumun (genel nüfus), sağlık çalışanlarının ve psikiyatrik bozukluğu olan bireylerin ruh sağlığı üzerindeki etkisini incelemek için bir dizi çalışma yapılmıştır. Wang ve arkadaşları (2020) Çin'deki genel nüfustaki Covid-19 salgınının ilk aşamasında psikolojik tepkileri incelemişlerdir. Söz konusu çalışmada 1210 katılımcının %53,8'inin salgının psikolojik etkisinden orta ve şiddetli düzeyde etkilendiği, %16,5'inin depresif ve %28,8'inin ise anksiyete semptomları gösterdiğini belirtilmiştir (Wang vd., 2020, s. 72). Buna ek olarak, Covid-19 salgını sırasında Çin'de 52.730 kişiyi içeren ülke çapında bir anket gerçekleştirilmiştir. Bu ankete katılım sağlayanların yaklaşık %35'inin psikolojik sıkıntı yaşadıkları tespit edilmiştir. ABD'deki Kaiser Aile Vakfı anket sonuçlarında ise yetişkinlerin %45'inin koronavirüsün neden olduğu endişe ve stres sonucunda ruh sağlıklarının olumsuz etkilendiği bildirilmektedir. Çin ve ABD' de yapılan anketlere ilişkin oranların tutarlı olduğu görülmektedir (Sher, 2020).

Koronavirüs enfeksiyonunu ve yayılmasını hafifletmek için sürekli olarak el yıkamanın teşvik edilmesi, obsesif kompulsif bozukluk (OKB) ve ilgili uyumsuz davranışlarda ciddi artışlara sebep olmuştur (Fontenelle ve Miguel, 2020). Ayrıca bu süreçte, ruh hali ile ilgili

duygusal patlamaların yanı sıra, özellikle panik, korku, kaçınma ve diğer insanlarla karşılaşma korkusu, ölüm korkusu (tanatofobi), izole edilme korkusu, damgalanma korkusu, kıtlık korkusu vb. gibi psikolojik belirtilerle sıkla karşılaşmaktadır (Pfefferbaum ve North, 2020). Sokağa çıkma kısıtlaması (salgın nedeniyle kapanma), Covid-19 bulaşma zincirini kırmak için önemli bir strateji olarak değerlendirilebilir. Ancak sokağa çıkma kısıtlamasının ofis çalışanları ve çocuklarda can sıkıntısı ve monotonluk oluşturmaya yol açmaktadır (Brooks vd., 2020, s. 869). Pek çok evde, evde kalan çocuklar huzursuz olmakta hatta bazı durumlarda şiddet görmektedir. (Sher, 2020, s. 709). Koronavirüs salgını, sosyal medya aracılığıyla, insanlarda korku, endişe ve stres yaratmaktadır (Wiederhold, 2020, s. 197). Özellikle çocuklar stresli durumlar karşısında daha kaygılı, içine kapanık, tedirgin bir ruh haline bürünebilmektedirler (Dünya Sağlık Örgütü, 2020, s.1). Özellikle, ebeveynlerini kaybetmiş küçük çocuklar daha savunmasız olmaktadır (Fiorillo ve Gorwood, 2020, s.35).

Pandemi döneminde, sağlık hizmeti sağlayıcılarının zihinsel ve psikolojik iyiliği ise bir başka endişe kaynağıdır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları, sürekli bir şekilde Covid-19'a maruz kalma ve enfekte olma tehdidi altında olduklarından korkulu, stresli ve kaynakları kısıtlı çalışma ortamlarında görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Böyle bir durumda, sağlık çalışanlarının akıl sağlığı ve psiko-sosyal refahı, en az enfekte nüfusun sağlığını yönetmek kadar önemli bir konudur (Tanne, 2020, s. 368).

Dünya Sağlık Örgütü (2020), Covid-19'un neden olduğu sorunları hafifletmek amacıyla otuz bir maddelik bir kılavuz yayınlamıştır. Bunlar içinde, Covid-19'dan etkilenen farklı yaş gruplarındaki nüfusun ruh sağlığını korumaya yönelik tedbirler de yer almaktadır. Özellikle çocuklara, kadınlara ve hizmet sağlayıcılara odaklanması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Böylece, insanların anksiyete ve depresyon gibi olumsuz ruhsal sorun yaşamalarını azaltma hususunda önlemlere yer verildiği görülmektedir. Pandemiden kaynaklanan stresi yönetmede ve stresle başa çıkmada yardımcı olabilecek farklı yöntemler de söz konusudur. Örneğin, Çin, halkın ruh sağlığı üzerindeki olumsuz psikososyal etkiyi azaltmak için acil psikolojik kriz müdahaleleri uygulamaktadır (Dong ve Bouey, 2020).

Görüldüğü üzere, koronavirüs salgınının üstesinden gelmek için açıklanan önlemler, insanların günlük yaşamlarının büyük ölçüde değişmesine sebep olmuştur. Bu değişiklikler, koronavirüsü yenmek ve sağlık sistemlerini olumsuz sonuçlardan korumak için gereklilik arz etmektedir (UK Home Office, 2020).

2.3. Covid-19 ve Aile İçi Şiddet

Dünya genelinde ülkeler, Covid-19 virüsünün bulaşma hızını yavaşlatmak amacıyla insanların hareket etmelerini engellemek ve birbirleriyle yakın temasını azaltmak üzere sıkı kontroller ve tedbirler uygulamaya başlamıştır. Ancak bu önlemlerin insanları derinden etkileyen olumsuz sonuçları da ortaya çıkmaktadır (Douglas vd.,2020).

Virüsün dünya çapında yayılması sonucunda insanlar; fiziksel ve psikolojik sağlık riskleri, izolasyon ve yalnızlık, birçok okul ve işletmenin kapanması, ekonomik kırılganlık ve iş kayıpları gibi birçok yeni stres ile karşı karşıya kalmıştır (Bai, 2020, s. 190). Bununla birlikte, tüm dünyada, koronavirüs yayılımını engellemek ve hayat kurtarmak için sarf edilen kitlesel çabalar, istismarcı ilişkilerdeki kadınları daha fazla risk altında bırakmaktadır. (Taub, 2020, s. 6). Ayrıca, stres kaynakları nedeniyle özellikle çocuklar ve anneleri, aile içi şiddet riskine karşı savunmasız bir şekilde maruz kalmaktadırlar (Telles vd., 2020).

Aile içi şiddet kavramı, “ev içinde bir alanda meydana gelen bir dizi ihlal” anlamında kullanılmaktadır. Aile içi şiddet; mevcut veya eski bir partner tarafından işlenen bir suistimal biçimi olarak ifade edilen yakın partner şiddetini (IPV) kapsayan geniş bir terimdir (Bradbury-Jones ve Isham, 2020, s. 2047).

Uluslararası deneyimler, Covid-19 pandemi sürecindeki cinsel ve aile içi şiddetlerin, çocuk istismarı ve yaşlı istismarı dahil gelecekte büyük ölçekli felaketlere sebep olacağını göstermektedir (Das vd., 2020).

Aile içi şiddet durumlarını yaşayan yetişkinler ve çocuklar için yaşadıkları ev; genellikle fiziksel, psikolojik ve cinsel istismarın gerçekleştiği yer olması gerekçesiyle (Bradbury-Jones ve Isham, 2020, s. 2048) Covid-19 pandemisiyle mücadele etme sürecinde “evde kalmak” hususunda teşviklerin yapılması, istismarcı veya kontrolcü kişilerle yaşayan yetişkinler ve çocuklar için büyük ve olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir (Roesch vd., 2020). Karantina uygulaması, aile içi şiddet gören mağdurların destek aldıkları iletişim ağlarına ulaşmalarını engellemekte ve yardım almalarını ya da bu durumdan kaçıp kurtulmalarını daha da zorlaştırmıştır (Taub, 2020, s. 3; Das, 2020). Bu gerekçelerle, salgın nedeniyle tam kapanma ya da karantina uygulamaları, kasıtlı olmasa da kötü niyetli insanlara (aile içi şiddet uygulayanlar gibi) hareket etme özgürlüğü tanıyarak aile içi şiddetin artmasına neden olabilir (Bradbury vd., 2020 s. 2048; Das, 2020).

2.4. Covid-19, Mesleki Durum, Evden Çalışma ve Mesleki Hareketlilik

Covid-19 pandemisinin ülkelerde başta sağlık olmak üzere eğitim, ekonomi gibi alanlarında; politik, yasal ve uluslararası ilişkilerinde; çalışma hayatında ve sosyal yaşamda birçok alanı ve süreci radikal ve köklü bir şekilde etkilemektedir (akt: Aslan ve Yalçın, 2021, s. 95). Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik ve sosyal şokun; bireylerin ve örgütlerin iş ve meslekleri hakkındaki algılarını yeniden şekillendirmesi muhtemeldir. Ayrıca söz konusu ekonomik ve sosyal şokun, iş dünyasında mikro ve makro düzeyde değişimlere de neden olması olasılık dahilindedir (Kramer, 2020, s. 1). Bu kapsamda bazı mesleklerin geçici olarak ortadan kalkmasına (Kelly, 2020, s. 311), bazı mesleklerin statüsünde ve değerinde de değişikliklere neden olabilmektedir (Burdorf vd., 2020). Covid-19 salgınının en önemli sonuçlarından biri ise bazı meslek gruplarında çalışanların, işlerini evden yapmaları olmuştur (Kramer, 2020, s. 2).

Evden çalışma durumu, bazı meslek gruplarında zorlu değişimlere neden olurken bazı meslek gruplarında ise daha az bir değişim gerektirmiştir. Örneğin, evden çalışma konusunda çok az deneyimi olan bazı meslek gruplarından bireyler (örneğin, ilköğretimdeki öğretmenler), bu tür çalışma düzenlemelerinde zorluklar yaşarken (Barrero vd., 2020) tercümanlar gibi evden çalışma düzenlemelerinde önemli bir deneyime sahip olan bazı meslek gruplarında ise daha az değişimler görülmüştür (Barrero vd., 2020). Örneğin bazı mesleklerde çalışanların bireysel tercihleri, kişilik özellikleri ve davranışları; evden çalışma durumlarında elde edilen verimlilikleri üzerinde çok az bir etki göstereceği (Carnevale ve Hatak, 2020) bazı meslek gruplarında ise evden çalışma durumunun çalışanların üretkenlik seviyesi üzerinde önemli düzeyde bir değişiklik göstereceği düşünülmektedir.

Mevcut pandemi, neredeyse bütün meslek gruplarını etkilerken, pandemiden en çok ve olumsuz yönde etkilenenler düşük ücretle çalışan ve düşük vasıflı çalışanlar olmuştur. Bu çalışanlar işlerinin fiziksel konumundan uzakta çalışma kabiliyetleri sınırlıdır, saat başı ücret olarak çalışma olasılıkları yüksektir ve kötü çalışma koşullarından müzdarip mesleklerde çalışmaktadırlar (Kalleberg, 2011). Bu kapsamda ekonomik faaliyetlerdeki düşüşten en çok etkilenen sektörler arasında düşük ücret alan ve sosyal hakları az olan “Yiyecek ve İçecek Servisi”, “Genel Ürün Mağazaları”, “Kişisel ve Çamaşırhane Hizmetleri”, “Eğlence, Kumar ve Rekreasyon” ve “Motorlu Taşıt ve Yedek Parça Satıcıları” olmak üzere beş sektör gösterilebilir (Berube ve Bateman, 2020). Ayrıca Covid-19 pandemi döneminde işler arasında daha verimli hareket etme ve ekonomik şoklardan daha hızlı bir şekilde kurtulma yeteneği, işgücü piyasasının bölümlendirilmesini şiddetlendirmektedir (Spurk ve Straub, 2020, s. 3).

Başka bir deyişle, işgücü piyasalarının “iyi işler ve kötü işler”, “merkez ve çevre işler”, “birincil ve ikincil işler” arasında bölünmesi daha da artmıştır. Bu mesleki bölünmelerin geçmişte cinsiyet ve ırksal eşitsizlikler ile de ilişkili olduğu gösterilmiştir (Kalleberg, 2011). Bu bağlamda, mevcut salgın; cinsiyet, ırksal ve etnik eşitsizliğin artmasına da neden olabilir.

2.5. Covid-19 ve Ekonomi

Siyah kuğu olayı olarak etiketlenen ve İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik sahnesine benzetilen Covid-19 salgınının (Giustiniano vd., 2020, s. 971) boyutunun altını çizen Dünya Sağlık Örgütü, Covid-19 salgını; 30 Ocak 2020'de küresel bir acil durum olarak ilan etti. Covid-19 pandemisinin; küresel ekonomide özellikle sanayi, turizm, oteller, havacılık, inşaat, tarım, perakende, tekstil, hızlı tüketim malları gibi pek çok sektörde önemli düzeyde gelir kayıplarına neden olduğu ve olumsuz etkilere yol açtığı dile getirilmektedir. Bu olumsuz etkiler neticesinde birçok işletmenin varlığını devam ettirebilmesi ve çok sayıda çalışanın istihdam durumu da tehlikeye girmiştir (Cavlak & Yılmaz, 2021, s. 192).

Ekonomik şokların, insanların yaşama ve çalışma şekli, kuruluşların işleyişi ve endüstrilerin ve toplumların davranışları üzerinde derin bir etkisi vardır (Bennett, 2015). Dünyanın en büyük ekonomilerini oluşturan ülkelerdeki kısıtlama ve karantinalar, yaklaşan ekonomik kriz ve durgunluk; insanların korku düzeylerini arttırmaktadır (Bai, 2020). Ekonomi üzerindeki kargaşanın etkisini anlamak amacıyla, Covid-19'un dünya ekonomisinin çeşitli yönleri üzerindeki etkisine odaklanmak gerekmektedir. Bu çerçevede, hammaddelerin çıkarılmasında yer alan endüstrileri içeren birincil sektörlere, üretimde yer alan ikincil sektörlere ve bitmiş ürünler ve hizmet sağlama endüstrilerini içeren üçüncül sektörlere odaklanarak ilerlemekte fayda vardır (Nicola vd., 2020).

Covid-19 salgınının ekonomik ve psiko-sosyal sonuçları, dünya çapında etki alanı geniş ve eşi benzeri görülmemiş bir durum halini almıştır (akt: Aslan ve Yalçın, 2021, s. 96). Salgın ve salgından korunmak için tedbirler kapsamındaki yapılan kısıtlamalar neticesinde müşteri taleplerinin azaldığı, ekonomide gerilemelerin başladığı, işletmelerin giderek küçüldükleri, çalışanların işten çıkarıldıkları ve işsizlik ve işsizlik oranlarının arttığı, ekonomik büyümenin engellendiği (Kalkın ve Erdem, 2021), ekonomik istikrar üzerinde olumsuz etkilerin olduğu, iktisadi faaliyetlerde kesintilerin olduğu, (Köten, 2021, s. 175) görülmüştür. Covid-19, çeşitli kısıtlamalar, karantina gibi tedbirler vasıtasıyla ekonomik faaliyeti kısıtlayarak küresel ekonomi üzerinde makro ve mikro düzeyde büyük bir etkiye ve yapısal değişikliklere neden olmuştur. Makro düzeyde, hisse senedi fiyatlarının düşmüş, piyasa oynaklığı ve belirsizlik artmış; üretici, tüketici, yatırımcılarda güven kaybı artmış, talep ve arzda düşüş olmuş, olağan tüketim kalıpları bozulmuş, pazar anormallikleri oluşmuş, işgücü piyasalarında, küresel tedarik zincirlerive tüketim davranışlarında olumsuz etkiler söz konusu olmuştur. Mikro düzeyde ise işletmeler faaliyetlerini gerçekleştirmede ve yükümlülüklerini yerine getirmelerinde, borçlarını ödemelerinde veya alacaklarını tahsil etmelerinde zorluklar meydana gelmiş, tedarik zincirinde aksaklıklar görülmüş ve gelirlerinde azalışlar olmuştur (Cavlak ve Yılmaz, 2021).

2.5.1. Tarım

Kayıtlara göre oteller ve restoranlardan gelen taleplerde ortaya çıkan küresel çöküş, tarımsal emtia fiyatlarının %20 düşmesine neden olmuştur (Bhosale, 2020). Virüsün şüpheli taşıyıcıları ile temas olmaması amacıyla çalışanların kendi kendini izole etmesine ilişkin tavsiye, ürünlerin doğrulanması ve taşınmasında kritik rol oynayan mevcut müfettişlerin ve teslimat personelinin sayısını etkilemektedir. Bu durumun et ve sebze gibi çabuk bozulan ürünler için belirgin yan etkilerinin olduğunun da vurgulanması önem arz etmektedir. Ayrıca pandemi döneminde piyasalar, emtia takas etme kabiliyetini etkileyen taban ticaretini durdurmuşlardır (Bhosale, 2020).

2.5.2. Petrol

Petrole olan talebi zayıflatan viral bir salgının arka planında, petrol fiyatı savaşının küresel ekonomi için ciddi etkileri olacağı ihtimali yatmaktadır (Silva vd., 2020). Normal zamanlarda ucuz petrol, ekonomiler için bir avantaj işlevi görmüş olabilir. Ancak, insanlara sosyal mesafe uygulama talimatı verildiği ve işçi sınıfında çalışanların iş güvenliği konusunda kararsız oldukları gerekçeleriyle petroldeki tasarrufların daha fazla harcamaya yönlendirilmesi mümkün değildir. Ayrıca, tüketici faaliyetlerindeki herhangi bir artış, kaya gazı gibi diğer enerji türlerinden elde edilen gelir insanlara verilen zararlardan daha ağır olacaktır. Bu bağlamda, Imperial College’ın İklim Finansmanı ve Yatırım Merkezi’nin ekonomik modellemesi “Karbon Temettülerini” önermiştir (Husain vd., 2015, s. 4).

2.5.3. Üretim Endüstrisi

İngiliz Plastik Federasyonu (İPF) tarafından 2020’ de yürütülen bir anket ile, Covid-19’un İngiltere’deki üretim işletmelerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Ankete katılanların %80’inden fazlası, önümüzdeki 2 çeyrekte ciroda düşüş beklerken %98’i pandeminin ticari faaliyetler üzerindeki olumsuz etkisi hakkındaki endişelerini dile getirmiştir (Silva vd., 2020). Tedarik zincirlerindeki aksaklıklar ve kendi kendine izolasyon politikaları nedeniyle işletmeler için en önemli endişeler ithalat sorunları ve personel eksiklikleri olarak öne çıkmıştır. Nitekim, bir imalat şirketi içindeki birçok iş rolü için “evden çalışmak” uygun bir seçenek değildir. Bununla birlikte, Kimya Endüstrisi’nin küresel üretimini %1,2 oranında azaltacağı tahmin edilmektedir. Bu durum, 2008 finansal çöküşünden bu yana sektör için en kötü küçülme olacaktır (Guha vd., 2020). Çin’de üretimi yükseltme sürecinde olan BASF gibi büyük kimyasal üretim şirketleri, faaliyetlerini ertelemek zorunda kalmışlardır. Bu durum da öngörülen büyümede yavaşlamaya sebep olacaktır (Knieps, 2020).

2.5.4. Eğitim

Covid-19, okul öncesi eğitimden yüksek öğretime kadar eğitim sisteminin tüm düzeylerini etkilemiştir. Bu doğrultuda eğitim sektöründe ülkelerde farklı farklı politikalar izlenmiştir. Özellikle Almanya ve İtalya’da tamamen kapatma olmadan eğitime devam edilirken, İngiltere’de kilit sektörlerdeki işçilerin çocukları hariç herkes için hedeflenen kapatma yapılarak eğitim gerçekleştirilmiştir. Buna ek olarak, 100’den fazla ülke, eğitim kurumlarının (okul, üniversite gibi) ülke çapında kapatılmasına karar vermiştir (d’Orville, 2020, s. 12). Eğitim kurumlarının kapatılması sonucunda milyonlarca öğrencinin etkilendiği tahmin edilmektedir (d’Orville, 2020). Eğitim kurumlarının kapatılmasındaki amaç, virüsün kurumlar içinde yayılmasını ve savunmasız kişilere taşınmasını önlemek iken, birçok olumsuz sosyo-ekonomik sonuçlara yol açmıştır. Bu durumda sosyal izolasyon sırasında eğitimin dijital olarak devam etmesini sağlayabilecek teknolojiye erişebilen daha yüksek gelirli insanlar ile bu imkanlara erişemeyen daha düşük gelirli insanlar arasında büyük bir eşitsizliğin ortaya çıktığı da söz konusudur (Frenette vd., 2020).

Covid-19’un eğitim açısından olumsuz etkilerden bir diğeri ise yüksek öğretim alanında, Covid-19 dışında birçok konuyla ilgili araştırmaların ertelenmesi sonucunda, lisansüstü araştırma topluluğu üzerinde olumsuz etkilerin görülmesidir (Marinoni vd., 2020, s. 39). Ayrıca, Covid-19 pandemi döneminde iptal edilen veya ertelenen bilimsel konferansların sayısı ile ilgili endişeler de gündeme gelmiştir ve pek çok konferans çevrimiçi (online) yapılmıştır. Ancak bu “sanal konferanslar” genellikle insanların ağ oluşturma ve bilimsel iletişimin gayri resmi araçlarına uygun olamayabilir (d’Orville, 2020, s. 14).

2.5.5. Sağlık Hizmeti

Covid-19 salgını, dünya çapında sağlık hizmetleri sistemleri için benzeri görülmemiş bir soruna neden olmuştur. Özellikle sağlık çalışanlarına yönelik risk, dünya çapında sağlık hizmetleri sistemlerinin en büyük güvenlik açıklarından birisi olmuştur (Kang vd., 2020). Yüksek sağlık maliyetleri, N95 yüz maskeleri dahil koruyucu ekipman eksikliği ve az sayıda YBÜ yatağı ve ventilatör, hasta bakımının sağlanmasında zayıflıklara yol açmaktadır (Zhang vd., 2020, s. 2). Tüm bunlara ek olarak, hastalık durumunda önemli mali sonuçlara yol açabilecek viral enfeksiyona yatkınlık yaratan işlerde çalışabilecek sigortasız bireylerle ilgili de endişeler ortaya çıkmıştır (Tolbert, 2020).

2.5.6. Otelcilik, Turizm ve Havacılık

Turizm sektörü hem seyahat arzını hem de talebini etkileyen Covid-19 salgınından en çok etkilenen sektörlerden biridir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi, Covid-19'un doğrudan bir sonucu olarak küresel seyahat ve turizm sektöründe 50 milyon işin risk altında olabileceğini vurgulamıştır (Faus, 2020). Avrupa'da, seyahat ve turizm sektöründe 50'den fazla Avrupalı kamu ve özel kuruluşu kapsayan Avrupa Turizm Manifestosu ittifakı, acil önlemlerin uygulanması ihtiyacını önemle belirtmiştir. Bu kapsamda, ulusal hükümetlerden turizm ve seyahat sektörü için geçici devlet yardımlarının sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Corona Response Yatırım Girişimi aracılığıyla AB tarafından sağlanan fonlar da dahil olmak üzere likidite eksikliklerinin üstesinden gelmek ve kısa-orta vadeli kredilere hızlı ve kolay erişim sağlayabilmek amacıyla Avrupa İşsizlik Reasürans Programının başlatılması hususunda çağrıda bulunmuştur. Bakar ve Rosbi'nin (2020) çalışmasına göre, seyahat endüstrisi, sosyal mesafeyi uygulamaya yönelik katı hükümet talimatların ve gereksiz seyahatlere ilişkin kısıtlamaların ardından, rezervasyonlarda benzeri görülmemiş bir iptal etme durumu söz konusu olmuştur ve talepte önemli düzeyde bir düşüşle karşı karşıya kalmıştır.

Pandemi döneminde küresel olarak, ülkeler arasında sınırlar kapatılarak seyahat yasakları getirilmiştir. Bu doğrultuda, ABD'de Çin, İran ve bazı AB ülkelerinden gelen tüm yabancı uyrukluların girmesi yasaklanmıştır. İngiltere Dışişleri Bürosu ülke vatandaşlarına temel uluslararası seyahatler dışında herhangi bir seyahat planı yapmamaları hususunda tavsiyede bulunurken Avrupa'da, AB komisyonu başkanı; AB dışından yapılması zorunlu olmayan tüm seyahatlerin 30 gün süreyle askıya alınmasını önermiştir. Bu seyahat askıya alma işlemleri Asya ve Afrika'da da uygulanmaktadır (Brooks vd., 2020, s. 918).

2.5.7. Gayrimenkul ve Konut Sektörü

Emlak sektörü de Covid-19 nedeniyle büyük bir belirsizlikle karşı karşıya kalmıştır. Bireysel düzeyde, sosyal mesafe önlemleri, satış sürecinin önemli bir parçası olan ev görüşlerini azaltmıştır. Hem alıcılar hem de satıcılar planlarını yeniden gözden geçirmek zorunda kalmışlardır. Satıcılar, mülkleri görmeye gelen potansiyel alıcıların sağlığı konusunda giderek daha fazla güvence aramaktadırlar (Pickford, 2020). Bazı emlakçılar, Covid-19 virüsünün yayılma riskini en aza indirmek için Skype ve FaceTime aracılığıyla evleri sunmaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki komisyoncular da potansiyel alıcılardan ilgi düzeylerini ve satın alma olasılıklarını ölçmek için ön kayıt yaptırılmalarını istemektedirler (Gujral vd., 2020, s. 4). Daha önce belirtildiği üzere, pandemi döneminde dünyanın dört bir yanındaki binlerce işçi işten çıkarılmıştır veya geçici, ücretsiz izine ayrılmışlardır. Kaçınılmaz olarak bu işten çıkarılma ya da izne çıkma durumunun, bireylerin kira, ipotek ve çeşitli hane halkı harcamaları ve ödeme yetenekleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Bunun üstesinden gelmek için, İngiltere hükümetinin çıkardığı 350 milyar sterlinlik yaşam hattının bir kısmı, ipotekli borç verenlerin; mali zorluk çekenlere üç aylık bir ipotek tatili sunmasına izin vermek için kullanılacaktır. Hükümet ayrıca alıcıların ve borç verenlerin kapanma (karantina, sokağa çıkma

yasağı) sırasında müzakereleri erteleyerek işlemleri durdurmasını tavsiye etmiştir (Gujral vd., 2020, s. 5). Ancak Covid-19'un gayrimenkul ve konut sektörü üzerine spekülasyon yapmak için henüz çok erkendir. Henüz enfeksiyonun konut piyasası üzerinde önemli bir etkisi bulunmamaktadır.

2.5.8. Gıda Sektörü

Yiyecek dağıtımı ve perakendeciliği de dahil olmak üzere gıda sektörü, insanların paniğe kapılması ve yiyecek stoklaması sonucunda baskı altına alınmıştır (Bachelor, 2020). Bu durum; uzun ömürlü makarna, pirinç ve konserve sebzeler gibi gıda ürünlerinde kıtlık konusunda endişelerin artmasına neden olmuştur (Su, 2010). Panik satın alma, İngiltere'deki evlerde 1 milyar £ değerinde yiyecek artışına neden oldu. Gıda ürünlerine olan bu yüksek talep, çevrimiçi yemek dağıtımını da etkilemiştir. Şirketler, teslimatların geç gelmesi veya hiç gelmemesi nedeniyle aşırı rezervasyonlarla mücadele etmek durumunda kalmışlardır. Ayrıca, bağışlar azaldıkça gıda bankaları, panik satın alma ve gıda stoklamalarından da etkilenmiştir. Yiyeceklerin tükenmesi ile ilgili endişeler, stoklamayı göze alamayan savunmasız insanların yiyecek bulamayabileceği anlamına da gelmektedir. Bunun yanı sıra, bağımsız süpermarketler de gıda ürünlerine olan yüksek talepten etkilenmiştir. Süpermarketler gıda ürünlerine büyük bir talep görmesine rağmen, restoranlar ve kafeler kapanmaya zorlanmıştır. Bu mağazaların çoğu kalıcı olarak kapanma riski altındadır ve çalışanlarının çoğu işlerini kaybetmiştir (Bartik vd., 2020, s. 17656). Covid-19'un gıda endüstrisi üzerindeki etkisi, İngiltere'deki bir fast-food zinciri olan Leon'u iş modelini değiştirmeye zorlamıştır. Kayıtlara göre, 65 restoranının soğutmalı hazır yemek satan dükkânlarla dönüştüğü söylenmektedir. Yerel mağazalar tarafından uygulanan önlemler arasında, panik satın almayı önlemek için müşterilere ücretsiz gıda ürünleri teslimatı, aşırı kalabalıklaşmayı önlemek için herhangi bir zamanda izin verilen müşteri sayısına kısıtlamalar getirilmesi ve ürünlerini satın aldıkları tedarikçi sayısının artırılması yer almaktadır (Jack, 2020).

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kuşkusuz, koronavirüs sadece bir sağlık sorunu olmakla kalmayıp, insanoğluna birçoğu gelecekte tanımlanabilecek pek çok konuda derslerde vermiştir. Bu derslerden en belirginini, dünyanın bir anda öngörülemeyen biyolojik olaylarla karşılaşabileceğidir. Bu gerekçeyle, bir yandan tanı ve laboratuvar yapılarının gözden geçirilmesi, biyolojik savunma ve bakım yapılarının kurulması gerekmektedir. Öte yandan genel kültür ve yaşam tarzı eğitimlerinin verilmesi böylesi durumlarda temel bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmalar bu sorunu çözenin tüm sektörlerde halkın ve hükümetlerin iş birliğini ve kapsamlı yardımını gerektirdiğini, toplumun ve hükümetin çeşitli alanlarda desteği olmadan bu krizi aşma ihtimalinin olmayacağını göstermektedir.

Hükümetlerin ortaya koyduğu doğru politikaların, farklı halk kesimleri tarafından doğru bir şekilde uygulanması; Covid-19 virüsünü kontrol etmeyi ve virüsün daha fazla negatif, sosyal, psikolojik ve ekonomik sonuçlar ortaya çıkarmasını engelleyecektir. Çocukların ruh sağlığı açısından bir öneri vermek gerekirse, Covid-19 pandemisinin yarattığı kaygı endişe ve korku durumlarında çocukların, ebeveylelerinin ve yetişkinlerin sevgisine, ilgisine ve zaman ayırmalarına ihtiyaçları vardır. Bu gerekçeyle, çocukları; ebeveynlerine, ailelerine ya da bakıcılarına yakın tutmak ve onlardan ayırmamak gerekmektedir. Covid-19 nedeniyle ebeveynlerin hastaneye yatmaları gerekirse ya da ebeveynlerinden ayrılmaları gerekirse çocukların aileleriyle düzenli bir şekilde iletişim kurmalarının sağlanması ve çocuklara güvence verilmesi, önemli bir öneri olarak değerlendirilebilir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020, s.1). Özellikle ebeveynlerini kaybetmiş çocukların güvenli ve destekleyici bir ortama, rehberliğe ve

koru ve üzüntü gibi duygularını ifade etmesi hususunda yardıma ihtiyaçları olduğu (Fiorillo ve Gorwood, 2020, s.35) göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.

Pandemiden kaynaklanan stresi yönetmek için çeşitli öneriler sıralanabilir. Bunlar arasında; insanların kendilerine, aile üyelerine ve arkadaşlarına bakması; fazlasıyla önem arz etmektedir. Nitekim, başkalarına; yaşamış oldukları stres ile başa çıkması hususunda yardımcı olmak, psikososyal destek sağlamak ve yaşlı aile üyelerine yardım etmek fazlasıyla önemlidir (Fiorillo ve Gorwood, 2020) ve toplumu daha güçlü kılacaktır. Bu kapsamda, pandemiden etkilenenler için empatik ve destekleyici danışma paketlerinin geliştirilmesi, (Kumar ve Nayar, 2020, s. 2) hastanelerde, toplum sağlığı merkezlerinde ve üniversite psikoloji bölümlerinde çevrimiçi ruh sağlığı ve danışmanlık hizmetleri oluşturmak, böyle bir krizin üstesinden gelmek için bir fırsat yaratabilir (Liu vd, 2020). Bununla birlikte, devletlerin pandemi sürecinde acil durum müdahale planlarına, önemli bir öncelikli alan olarak halkın ruh sağlığını da entegre ederek dahil etmeleri, ciddi düzeyde önemli bir öneri olarak verilebilir.

Sosyal normlar ve tutumlar, aile hayatının sosyal anlamda bir “kutsallık” olduğunu önerdiğinden ve aile içi şiddete uğrayan insanlar, taciz edici durumları “utanç verici bir durum” olarak algılandığından bu hususta konuşmaları zorlaşabilmektedir. Bu gerekçeyle, idealize edilmiş ev ve aile temsili hakkında, eleştirel düşünmek ve insanların bu konuda konuşmasını ve mümkün olduğunda istismarcı ve kontrol edici aile yaşamına karşı harekete geçmesini mümkün kılmak önemli bir gereklilik olarak dikkate alınmalıdır. Bunlara ek olarak, aile içi şiddet gören kişilere sığınma evleri, bağımsız savunuculuk, akran desteği ve mentorluk hizmetleri gibi bir dizi hizmet sunulabilir.

Covid-19 salgınının sonucu olarak meydana gelen önemli değişikliklerden biri de belirli mesleklerdeki birçok çalışanın home-office olarak evden çalışması olmuştur. Bununla birlikte, evden çalışma durumuna mesleki bir direniş gösterildiği de söz konudur. Evden çalışmaya karşı direniş göstermenin nedenlerine bakıldığında, geleneksellik, güven eksikliği, meslek grubunun cinsiyeti ve kuşak yapısı (X, Y, Z vb.) gibi gerekçeler olabilir (Subawa vd., 2020). Bireysel özelliklerin mesleki özellikleri gölgede bıraktığı işlerde, eve iş taşıma durumunda, evden çalışmaya daha uygun çalışanların seçilmesini, bu çalışanların daha verimli uzaktan çalışma yöntemleri konusunda eğitilmesini ve atananların kalite ve üretkenliğinin daha fazla izlenmesini gerektirebilir. Sağlık çalışanlarının çoğunun uzaktan çalışamayacağını düşünüldüğünde, ön saflardaki sağlık hizmetleri personeli için viral testin erken uygulanmasını içeren stratejiler zorunluluk olarak dikkate alınmalıdır (Tanne vd., 2020). Bununla birlikte, mesleki özellikler bireysel özellikleri gölgede bıraktığında, evden işe geçiş, çok fazla seçim, eğitim ve izleme gerektirmeyecektir (Kramer ve Kramer, 2020). Durgunluk ve finansal çöküş süreçleri; sağlık hizmetleri, iş dünyası, hükümet ve daha geniş toplumda dirençli ve güçlü liderliği gerektirmektedir. Hiç şüphesiz bu krizden sonra ekonomiyi yeniden dengelemek ve yeniden canlandırmak için orta-uzun vadeli planlamalara ihtiyaç vardır. Güçlü ve sürdürülebilir iş modellerinin gelişebilmesi için sektöre göre plan yapmaya ve girişimciliği teşvik eden bir ekosistemi içeren geniş bir sosyo-ekonomik kalkınma planına da ihtiyaç vardır. Mevcut krizde toplumun iletişime, güvene, sakinliğe ve eğitime ihtiyacı olduğu aşıkardır (Cullen vd., 2020, s. 311). Ancak virüsün mutasyona uğraması sebebiyle önümüzdeki günlerde pandeminin ne yönde ilerleyeceğini tahmin etmek zordur (Fontenelle ve Miguel, 2020, s. 510). Pandeminin mekanizmalarına ilişkin hem veri hem de anlayış eksikliği olduğu için, bilime dayalı kanıtların oluşturulması da biraz zaman alacaktır. Hastalığın atak oranı ve enfeksiyon-hastaneye yatış ve enfeksiyon-ölüm oranları gibi kilit epidemiyolojik rakamlar henüz mevcut değildir ve mevcut sınırlı verilere dayanan tahminler büyük belirsizlikler içermektedir (Zhang vd., 2021, s. 6).

KAYNAKÇA

- Aslan, A. & Yalçın, A. (2021). Aşırı İş yükü ve duygusal tükenmişlik arasındaki ilişkide Covid-19 korku düzeyinin düzenleyici rolü. *Covid 19 Pandemisinin İşletme ve Ekonomi Alanında Etkileri: Seçme Yazılar* (1. Baskı) içinde (s. 95-113). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Bachelor, L. (2020). MPs in plea to government over UK's Covid-19 stockpiling. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/21/mps-plea-government-uk-covid-19-stockpiling-coronavirus>. Accessed, 17.
- Bai, H. M. (2020). The Socio-Economic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID-19): A Review. *ComFin Res.* 78, 185–193.
- Bakar, N. A., & Rosbi, S. (2020). Effect of Coronavirus disease (COVID-19) to tourism industry. *International Journal of Advanced Engineering Research and Science*, 7(4), 189-193.
- Barrero, J. M., Bloom, N., & Davis, S. J. (2020). Covid-19 is also a reallocation shock (No. w27137). *National Bureau of Economic Research*.
- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, Z., Glaeser, E. L., Luca, M., & Stanton, C. (2020). The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(30), 17656-17666.
- Bennett, N. M. (2015). *Environmental shocks, differentiated households and migration: A study in Thailand*. Yüksek Lisans Tezi. The University of Montana, Missoula.
- Berube, Alan, and Nicole Bateman. 2020. HYPERLINK "https://www.brookings.edu/research/who-are-the-workersalready-impacted-by-the-covid-19-recession/"Who Are the Workers Already Impacted by the Covid-19 Recession? Washington, DC: *Brookings Institution*.
- Bhosale, J. (2020). Prices of agricultural commodities drop 20% post COVID-19 outbreak. *The Economic Times*.
- Bradbury-Jones, C., & Isham, L. (2020). The pandemic paradox: The consequences of COVID-19 on domestic violence. *J Clin Nurs.* 29(13-14), 2047-2049.
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *The lancet*, 395(10227), 912-920.
- Burdorf, A., Porru, F., & Rugulies, R. (2020). The COVID-19 (Coronavirus) pandemic: consequences for occupational health. *Scandinavian Journal of Work, Environment & Health*, 46(3), 229-230.
- Cano, O. B., Morales, S. C., & Bendtsen, C. (2020). Covid-19 modelling: the effects of social distancing. *medRxiv*. doi.org/10.1101/2020.03.29.20046870.
- Carnevale, J. B., & Hatak, I. (2020). Employee adjustment and well-being in the era of COVID-19: Implications for human resource management. *Journal of Business Research*, 116, 183-187.
- Cavlak, H. & Yılmaz, C. (2021). Covid-19 Öncesi ve Sonrası İşletmelerin Nakit Akış ve Finansal Sıkıntı Düzeylerinin Görünümü: BIST 30 Endeksinde Bir Araştırma. *Covid 19 Pandemisinin İşletme ve Ekonomi Alanında Etkileri: Seçme Yazılar* (1. Baskı) içinde (s. 191-212). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.

- Ceylan, R. F., Ozkan, B., & Mulazimogullari, E. (2020). Historical evidence for economic effects of COVID-19. *The European Journal of Health Economics*, 21(6), 817-823.
- Cullen, W., Gulati, G., & Kelly, B. D. (2020). Mental health in the Covid-19 pandemic. *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(5), 311-312.
- Das, M., Das, A., & Mandal, A. (2020). Examining the impact of lockdown (due to COVID-19) on Domestic Violence (DV): An evidences from India. *Asian journal of psychiatry*, 54, 102335.
- Dashraath, P., Wong, J. L. J., Lim, M. X. K., Lim, L. M., Li, S., Biswas, A., ... & Su, L. L. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic and pregnancy. *American journal of obstetrics and gynecology*, 222(6), 521-531.
- Dong, L., & Bouey, J. (2020). Public mental health crisis during COVID-19 pandemic, China. *Emerging infectious diseases*, 26(7), 1616.
- Douglas, M., Katikireddi, S. V., Taulbut, M., McKee, M., & McCartney, G. (2020). Mitigating the wider health effects of covid-19 pandemic response. *Bmj*, 369. doi.org/10.1136/bmj.m1557.
- d'Orville, H. (2020). COVID-19 causes unprecedented educational disruption: Is there a road towards a new normal?. *Prospects*, 49, 11-15.
- Dünya Sağlık Örgütü. (2020). Helping children cope with stress during the 2019 n-CoV outbreak. Online: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/helping-children-cope-withstress-print.pdf>.
- Faus, J. (2020, March). This is how coronavirus could affect the travel and tourism industry. *In World Economic Forum* (Vol. 17, p. 2020).
- Fiorillo, A., & Gorwood, P. (2020). The consequences of the COVID-19 pandemic on mental health and implications for clinical practice. *European Psychiatry*, 63(1). DOI: 10.1192/j.eurpsy.2020.35
- Fontenelle, L. F., & Miguel, E. C. (2020). The impact of coronavirus (COVID-19) in the diagnosis and treatment of obsessive-compulsive disorder. *Depression and anxiety*, 37(6), 510-511.
- Frenette, M., Frank, K., & Deng, Z. (2020). School Closures and the Online Preparedness of Children during the COVID-19 Pandemic. *Economic Insights. Issue 2020001 No. 103. Statistics Canada*. 150 Tunney's Pasture Driveway, Ottawa, ON K1A 0T6, Canada.
- Giustiniano, L., e Cunha, M. P., Simpson, A. V., Rego, A., & Clegg, S. (2020). Resilient leadership as paradox work: Notes from COVID-19. *Management and Organization Review*, 16(5), 971-975.
- Guha, S., Karim, K., & Beni, R. (2020). Chemical Industry and Chemist's Jobs after the COVID-19 Pandemic: A Long-Term Prediction of Employment Outlook for Chemical Professionals. *Voice of the Publisher*, 6 (03), 69.
- Gujral, V., Palter, R., Sanghvi, A., & Vickery, B. (2020). Commercial real estate must do more than merely adapt to coronavirus. *McKinsey & Company*.
- Guo, Y. R., Cao, Q. D., Hong, Z. S., Tan, Y. Y., Chen, S. D., Jin, H. J., ... & Yan, Y. (2020). The origin, transmission and clinical therapies on coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak—an update on the status. *Military Medical Research*, 7(1), 1-10.

- Ho, K. F. W., Ho, K. F., Wong, S. Y., Cheung, A. W., & Yeoh, E. (2020). Workplace safety and coronavirus disease (COVID-19) pandemic: survey of employees. *Bulletin of the World Health Organization*.
- Holmes, E. A., O'Connor, R. C., Perry, V. H., Tracey, I., Wessely, S., Arseneault, L., ... & Bullmore, E. (2020). Multidisciplinary research priorities for the COVID-19 pandemic: a call for action for mental health science. *The Lancet Psychiatry*.
- Husain, M. A. M., Arezki, M. R., Breuer, M. P., Haksar, M. V., Helbling, M. T., Medas, M. P. A., & Sommer, M. M. (2015). Global implications of lower oil prices. *International Monetary Fund*.
- Jack, S. Online shopping website Ocado suspends service. *BBC News [Internet]*. 2020 Mar 18 [cited 2020 Mar 23].
- Kalleberg, A. L. (2011). *Good jobs, bad jobs*. New York: Russell Sage Press.
- Kalkın, G. & Erdem, H. (2021). İşgörenlerde COVID-19 Kaygısı ve Demografik Analiz. *Covid 19 Pandemisinin İşletme ve Ekonomi Alanında Etkileri: Seçme Yazılar* (1. Baskı) içinde (s. 115-124). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Kang, L., Li, Y., Hu, S., Chen, M., Yang, C., Yang, B. X., Liu, Z. (2020). The mental health of medical workers in Wuhan, China dealing with the 2019 novel coronavirus. *The Lancet Psychiatry*. 7(3):e14. doi: 10.1016/S2215-0366(20)30047-X.
- Kelly, J. (2020). Thousands of new jobs are being created in response to the coronavirus. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/sites/jackkelly/2020/03/27/thousands-of-new-jobs-are-being-created-in-response-to-the-coronavirus>.
- Knieps, S. (2020). Will COVID-19 turn Germany's export-oriented economy into a weakness. Access at: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/will-COVID-19-turn-germanys-export-oriented-economy-into-a-weakness>.
- Kontoangelos, K., Economou, M., & Papageorgiou, C. (2020). Mental health effects of COVID-19 pandemia: a review of clinical and psychological traits. *Psychiatry investigation*, 17(6), 491.
- Köten, A. B. (2021). Pandemi Döneminde Bankacılık Sektörünün Likidite Yapısının Etkinlik Analizi. *Covid 19 Pandemisinin İşletme ve Ekonomi Alanında Etkileri: Seçme Yazılar* (1. Baskı) içinde (s. 175-190). Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- Kramer, A., & Kramer, K. Z. (2020). The potential impact of the Covid-19 pandemic on occupational status, work from home, and occupational mobility. *Journal of Vocational Behavior*, Doi:10.1016/j.jvb.2020.103442.
- Kumar, A., & Nayar, K. R. (2020). COVID 19 and its mental health consequences. *Journal of Mental Health*, 180(6), 817-8.
- Liu, L, Wei, Q, Alvarez, X, Wang, H, Du, Y, Zhu, H, Jiang, H, Zhou, J, Lam, P, Zhang, L, et al. 2011. Epithelial cells lining salivary gland ducts are early target cells of severe acute respiratory syndrome coronavirus infection in the upper respiratory tracts of rhesus macaques. *J Virol*. 85(8):4025–4030.
- Marinoni, G., Van't Land, H., & Jensen, T. (2020). The impact of Covid-19 on higher education around the world. *IAU Global Survey Report*.

- Meier, B. M., Habibi, R., & Yang, Y. T. (2020). Travel restrictions violate international law. *Science*, 367(6485), 1436.
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus and COVID-19 pandemic: a review. *International journal of surgery*. 78:185-193.
- Pickford, J. (2020). Coronavirus fears hit UK property market as viewings dry up. Access at: <https://www.ft.com/content/e30ccb84-6799-11ea-800d-da70cff6e4d3>.
- Pfefferbaum, B., & North, C. S. (2020). Mental health and the Covid-19 pandemic. *New England Journal of Medicine*, 383(6), 510-512.
- Razai, M. S., Oakeshott, P., Kankam, H., Galea, S., & Stokes-Lampard, H. (2020). Mitigating the psychological effects of social isolation during the covid-19 pandemic. *bmj*, 369.
- Roesch, E., Amin, A., Gupta, J., & García-Moreno, C. (2020). Violence against women during covid-19 pandemic restrictions. *BMJ*, 369 doi: <https://doi.org/10.1136/bmj.m1712>
- Sher, L. (2020). The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates. *QJM: An International Journal of Medicine*, 113(10), 707-712.
- Silva, A. L. P., Prata, J. C., Walker, T. R., Duarte, A. C., Ouyang, W., Barcelò, D., & Rocha-Santos, T. (2020). Increased plastic pollution due to COVID-19 pandemic: Challenges and recommendations. *Chemical Engineering Journal*, 126683.
- Spurk, D., & Straub, C. (2020). Flexible employment relationships and careers in times of the COVID-19 pandemic. *Journal of Vocational Behavior*, 103435.
- Subawa, N. S., Yuliani, C., & Setini, M. (2020). The role of job satisfaction as intervening on organizational citizenship behavior (OCB) in covid19 pandemic. *Solid State Technology*, 63(6), 10125-10135.
- Su, X. (2010). Intertemporal pricing and consumer stockpiling. *Operations research*, 58(4-part-2), 1133-1147.
- Tanne, J. H., Hayasaki, E., Zastrow, M., Pulla, P., Smith, P., & Rada, A. G. (2020). Covid-19: how doctors and healthcare systems are tackling coronavirus worldwide. *Bmj*, 368.
- Taub, A. (2020). A new Covid-19 crisis: Domestic abuse rises worldwide. *The New York Times*, 6.
- Telles, L. E., Valenca, A. M., Barros, A. J., & da Silva, A. G. (2020). Domestic violence in the COVID-19 pandemic: a forensic psychiatric perspective. *Brazilian Journal of Psychiatry, (AHEAD)*.
- Tolbert, J. (2020). What issues will uninsured people face with testing and treatment for COVID-19? *KFF*.
- UK Home Office. (2020). Coronavirus (COVID-19): Support for Victims of Domestic Abuse. Available at <https://www.gov.uk/government/publications/coronavirus-COVID-19-and-domestic-abuse/coronavirus-COVID-19-support-for-victims-of-domestic-abuse>
- Van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., ... & Willer, R. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature human behaviour*, 4(5), 460-471.

- Wang, C., Pan, R., Wan, X., Tan, Y., Xu, L., Ho, C. S., & Ho, R. C. (2020). Immediate psychological responses and associated factors during the initial stage of the 2019 coronavirus disease (COVID-19) epidemic among the general population in China. *International journal of environmental research and public health*, 17(5), 1729.
- Wiederhold, B. K. (2020). Using social media to our advantage: alleviating anxiety during a pandemic. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 23(4), 197-198.
- Yang, G. Z., Nelson, B. J., Murphy, R. R., Choset, H., Christensen, H., Collins, S. H., ... & McNutt, M. (2020). Combating COVID-19—The role of robotics in managing public health and infectious diseases.
- Zhang, S. X., Chen, J., Jahanshahi, A. A., Alvarez-Risco, A., Dai, H., Li, J., & Patty-Tito, R. M. (2021). Succumbing to the COVID-19 pandemic—Healthcare workers not satisfied and intend to leave their jobs. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 1-10.